

Sporen van de Kerk: tussen toen en nu

Vaste column over de Kerkgeschiedenis

Auteur: Levi Sminia

Nummer 1 - De Cappadocische Kerkvaders: triniteitsleer en liturgische vorming

De wijze waarop de triniteitstheologie van de Cappadocische Vaders verweven was met hun context en geestelijke vorming doet menig theoloog intrigeren. Onder de Cappadocische Kerkvaders worden doorgaans de volgende drie vroegkerkelijke theologen onderscheiden: Basilius van Caesarea (379), Gregorius van Nazianze (390) en Gregorius van Nyssa (394). Deze drie vroegkerkelijke theologen hebben een cruciale rol gespeeld in de ontwikkeling van de triniteitsleer en de christologie.

Niet alleen de dogmatische context, maar tevens de gehele ontwikkeling van de trinitarische controversen in de eerste vier eeuwen van het christendom zijn van invloed geweest bij de ontwikkelingen van de leer van de Drie-eenheid. Wijsgerige, mystieke en liturgische methodologieën en praktijken hebben hier tevens een rol in gespeeld.

Het dogma van de drie-enige natuur van God is ten diepste een Bijbels dogma, dat zijn oorsprong vindt in de schrift. De Cappadociërs waren niet aanwezig bij het Concilie van Nicea (325 n. Chr.), simpelweg vanwege het feit dat zij kort ná het concilie zijn geboren. Echter, zij hebben wel het werk van Athanasius van Alexandrië voortgezet en hiermee hun theologische stempel gedrukt bij het Concilie van Constantinopel (381). Zij hebben bij dit concilie de Godheid van de Heilige Geest nader uitgewerkt. Zij gebruikten de theologisch, fijngevoelige aanduiding: homoousios (één in wezen), tegenover de leer van Arius.

De complexiteit van de Drie-eenheid is altijd een controversieel onderwerp gebleven, vanwege de menselijke neiging om Bijbelse geheimenissen, die diep besloten liggen in het 'metafysische domein'. De ontwikkeling van de triniteitsleer had naast het dogma ook een ecclesiologische en liturgische tendens. Basilius van Ceasarea trok deze lijn verder door naar de praktische theologie, specifiek naar het pastoraat en de canonistiek.

De Cappadocische Kerkvaders hebben een theologische methodologie geïntroduceerd om de Drie-eenheid schriftelijk correct te formuleren, zonder de Bijbel dogmatisch tekort te doen. Zij spraken van een duidelijk onderscheid tussen: ousia (wezen) en hyposasis (persoonlijke bestaanswijze). De conclusie was: God is één in wezen, in drie Personen of hypostasen.

De ontwikkeling van de triniteitsleer was ten diepste een dogmatische formulering van wat de Bijbel zegt over het wezen van God, hoe God zich openbaart. Ook was deze formulering

cruciaal voor de liturgische vroeg-kerkelijke ontwikkeling. De triniteitsleer was dus sterk verweven met de liturgische context en geestelijke vorming van de cappadociërs, en vond zijn weerklink in de door Basilius' gebruikte lofprijzing (doxologie): *"Eer aan de Vader, door de Zoon, in de Heilige Geest"*. Dit is de eerste kerkelijke praktijk waarbij een directe verbinding met de triniteitsleer is te constateren.

Gregorius van Nazianze stelt dat de triniteitsleer tevens een praktisch gegeven is gericht op een toegewijd geestelijk leven en contemplatie. Hij benadrukt (dogmatisch) dat de triniteitsleer voortkomt uit de schrift, wanneer men het leest als een progressieve openbaring. De schrift deelt Gregorius op in drie secties: de Vader openbaart Zich in het Oude Testament, de Zoon in het Nieuwe Testament, en de Heilige Geest in de Handelingen van de apostelen. Men dient te streven naar contemplatie om deze inzichten te verwerven.

Ascese en mystiek spelen een fundamentele rol in de patristische dogmatiek en (kerkelijke) geloofspraktijk. Gregorius van Nyssa ontwikkelde de leer van de 'oneindige voortgang van de ziel naar God' (epektasis), een leer waarbij de metafysische beginselen van emanatie van het neoplatonisme in doorwerken. De mens die in een proces van ascese (dat nooit ophoudt), met de gerichtheid op de ziel, in een trinitarisch gericht leven dient op te klimmen naar God. Dit gedachtegoed is ook aanwezig bij kerkvader Augustinus. Het trinitarische denken heeft dus een doorwerking in deze mystieke vorm van spiritualiteit bedrijven.

Basilius van Caesarea verbindt het trinitaire denken met de monastieke praktijk. De ecclesiale liturgie is een belangrijk

element geweest in zijn trinitaire wijze van formuleren. De Bijbelse aanbedding die, volgens Basilius (maar bovenal vanuit de schrift), de Heilige Geest samen verheerlijkt met de Vader en de Zoon, moet op grond van die belijdenis ook volledig God zijn. Wederom, God is één in wezen, maar openbaart Zich in drie Personen. Dit dogma heeft in de theologie van Basilius ook een praktische functie.

Het individueel en gemeenschappelijk belijden van God vanuit een houding van eerbied en gehoorzaamheid is terug te voeren op de triniteitsleer, die naast het dogma ook een functie heeft als raamwerk voor geestelijke vorming. Gebed en doctrine staan bij Basilius met elkaar in verbinding. De individuele en collectieve (kerkelijke) liturgische vorming dienen een geestelijke wisselwerking te vormen tussen de Schriftuurlijke leer en contemplatie.

De triniteitsleer van de Cappadocische Kerkvaders is sterk verweven in de historische context van de Patristiek, waarbij ecclesiologie en geestelijke vorming een aanzienlijke rol spelen. De dogmatische formulering van de triniteit ontsprong niet vanuit een geïsoleerde context, maar in een tijdperk van kerkelijke polarisatie en theologische controverse.

Liturgiek, ascese en contemplatie vormen ook een wisselwerking met de triniteitsleer bij de cappadociërs, waarbij het dogma de correcte formulering is van hoe God Zich openbaart, en ascese betrekking heeft op de praktische toewijding.

De theologische verbondenheid van dogmatiek en geestelijke vorming, krijgt bij de Cappadocische Kerkvaders een nieuwe dimensie.

Deuteronomium 32:7 HSV

Denk aan de dagen van vroeger tijd; let op de jaren van generatie op generatie. Vraag het uw vader, hij zal het u vertellen, vraag het uw oudsten, zij zullen het u zeggen.

Bibliografie

Aitken, Leisa, and Ben Myers. "RESPONDING TO A CRISIS OF HOPE: GREGORY OF NYSSA, in Dialogue with Contemporary Psychology." *Religions* 17, no. 1 (2026): 64.

Caesarea, Basilius. *De Spiritu Sancto*. In *Patrologiae cursus completus, series Graeca*. Vol. 32. Parijs: Migne (1857).

Caesarea, Basilius. *Epistulae*. In *Patrologiae cursus completus, series Graeca*. Vol. 32. Parijs: Migne (1857).

Torrance F. Thomas (ed.), "THE TRINITY IN LITURGY AND PREACHING," in *The Oxford Handbook of the Trinity*, ed. Stephen T. Davis, Daniel Kendall, and Gerald O'Collins. Oxford: Oxford University Press (2025).